

Medical Ethics and Law
Research Center

Tārīkh-i pizishkī i.e., Medical History

2024; 16: e2

Shahid Beheshti
University of Medical Sciences

Dr.Sakineh Dora al-Sadat Tabatabaie Shahab; Outstanding Researcher of Tuberculosis Disease in Pasteur Institute of Iran

Zahra Tahmasebi Ashtiani¹, Ehsan Mostafavi^{1*}

1. Department of Epidemiology and Biostatistics, Research Centre for Emerging and Re-Emerging Infectious Diseases, Pasteur Institute of Iran, Tehran, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: Pasteur Institute of Iran, as one of the oldest research and treatment centers in the country, plays an important role in controlling infectious diseases in Iran and the world. Dr. Sakineh Dora al-Sadat Tabatabaie Shahab (1914-2001), physician and specialist in laboratory science, was a prominent researcher at the institute who mainly focused on tuberculosis and other Infectious diseases. This article aims to highlight the services of this great Iranian scientist.

Methods: Information about Dr.Tabatabaie Shahab and her activities in Pasteur Institute of Iran were collected from various sources including documents, articles and interviews with knowledgeable people.

Ethical Considerations: In all stages of the research, the principles of honesty and trustworthiness have been fully observed.

Results: This article reviews the life and valuable activities of Dr.Tabatabai Shahab in the field of tuberculosis by studying the available documents. Her continuous and unrelenting efforts and valuable services in Iran and the world are clearly evident during his life.

Conclusion: Dr.Tabatabai Shahab achieved significant scientific honors not only in Iran but also in the international scene. Her precious services in Pasteur Institute of Iran will be a light for researchers, especially women, in serving the human society.

Keywords: Pasteur Institute of Iran; Pulmonary Diseases; Tuberculosis; Dr.Sakineh Dora al-Sadat Tabatabaie Shahab

Corresponding Author: Ehsan Mostafavi; **Email:** mostafaviehsan@gmail.com

Received: March 16, 2024; **Accepted:** May 10, 2024; **Published Online:** May 26, 2024

Please cite this article as:

Tahmasebi Ashtiani Z, Mostafavi E. Dr.Sakineh Dora al-Sadat Tabatabaie Shahab; Outstanding Researcher of Tuberculosis Disease in Pasteur Institute of Iran. *Tārīkh-i pizishkī, i.e., Medical History*. 2024; 16: e2.

دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب؛

محقق برجسته بیماری سل در انستیتو پاستور ایران

زهرا طهماسبی آشتیانی^۱، احسان مصطفوی^{۱*}

۱. بخش اپیدمیولوژی و آمار زیستی، مرکز تحقیقات بیماری‌های نوپدید و بازپدید، انستیتو پاستور ایران، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: انستیتو پاستور ایران به عنوان یکی از قدیمی‌ترین مراکز تحقیقاتی و تشخیصی کشور نقش مهمی در کنترل بیماری‌های عفونی در ایران و جهان داشته است. دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب (۱۳۸۰-۱۲۹۳ ش)، پزشک و متخصص علوم آزمایشگاهی، از محققین برجسته این مؤسسه بود که عمدتاً بر سل و سایر بیماری‌های عفونی تمرکز داشت. این مقاله قصد دارد خدمات این دانشمند بزرگ ایرانی را مرور کند.

روش: اطلاعات در مورد دکتر طباطبائی شهاب و فعالیت‌های ایشان در انستیتو پاستور ایران از منابع مختلف اعم از اسناد، مقالات و مصاحبه با افراد آگاه جمع‌آوری شده است.

ملاحظات اخلاقی: در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

یافته‌ها: این مقاله با مطالعه مستندات موجود به مرور زندگی و فعالیت‌های ارزشمند دکتر طباطبائی شهاب در زمینه بیماری سل می‌پردازد. زحمات مستمر و بی‌وقفه و خدمات ارزنده ایشان در ایران و جهان در دوران حیات ایشان به وضوح نمایان است.

نتیجه‌گیری: دکتر طباطبائی شهاب نه‌تنها در ایران، بلکه در عرصه بین‌المللی به افتخارات علمی قابل توجهی دست یافت. خدمات گران‌بهای ایشان در انستیتو پاستور ایران چراغی برای پژوهشگران به ویژه بانوان در خدمت به جامعه بشری خواهد بود.

واژگان کلیدی: انستیتو پاستور ایران؛ بیماری‌های ریوی؛ سل؛ دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب

نویسنده مسئول: احسان مصطفوی؛ پست الکترونیک: mostafaviehsan@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۲۱؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۳/۰۶

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Tahmasebi Ashtiani Z, Mostafavi E. Dr.Sakineh Dora al-Sadat Tabatabaie Shahab; Outstanding Researcher of Tuberculosis Disease in Pasteur Institute of Iran. Tārīkh-i pizishkī, i.e., Medical History. 2024; 16: e2.

مقدمه

بیوگرافی: دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب (تصویر ۱) در اول آبان سال ۱۲۹۳ در تهران متولد شد. دوره ابتدایی را از سال ۱۳۰۴ تا ۱۳۰۶ در شهر رشت گذراند و بعد از آن به تهران آمد. در سال ۱۳۱۴ در امتحانات دانش‌سرای مقدماتی قبول شد و بعد از گذراندن دوره متوسطه وارد دانشگاه تهران شد. در سال ۱۳۱۷ مدرک دانشنامه مامایی را از آموزشگاه عالی مامائی اخذ نمود و به سمت سرپرستار منصوب شد. در سال ۱۳۳۱ برای طی تحصیلات عالی میکروبی‌شناسی به مدرسه آمریکایی بیروت اعزام گردید و لیسانس میکروبی‌شناسی را از این دانشگاه اخذ نمود. در سال ۱۳۴۰ تحصیلات دوره شش‌ساله پزشکی را در دانشکده پزشکی

دانشگاه تهران به پایان رساند و در سال ۱۳۴۹ مدرک دکترای تخصصی علوم آزمایشگاهی بالینی را از دانشگاه تهران کسب نمود (تصویر ۲).

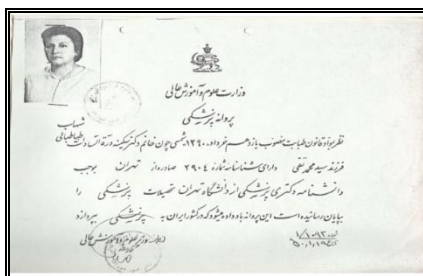
دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب طی سال‌های خدمت دوره‌های آموزشی و تحقیقاتی را در حوزه بیماری سل در سایر کشورها، از جمله انگلستان (بخش تحقیقاتی میکوپلازما در انستیتو لستر لندن (Leicester London Institute)) و فرانسه (انستیتو پاستور پاریس و انستیتو پاستور لیل (Pasteur Institute of Lille)) گذراند. وی در سال ۱۳۵۱ برای مطالعه نمونه‌های غیر عادی میکروب سل و باکتریوفازهای سل به انستیتو پاستور لیل فرانسه اعزام گردید.

تصویر ۱: دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب (۱۳۸۰-۱۲۹۳ ش.)

الف

ب

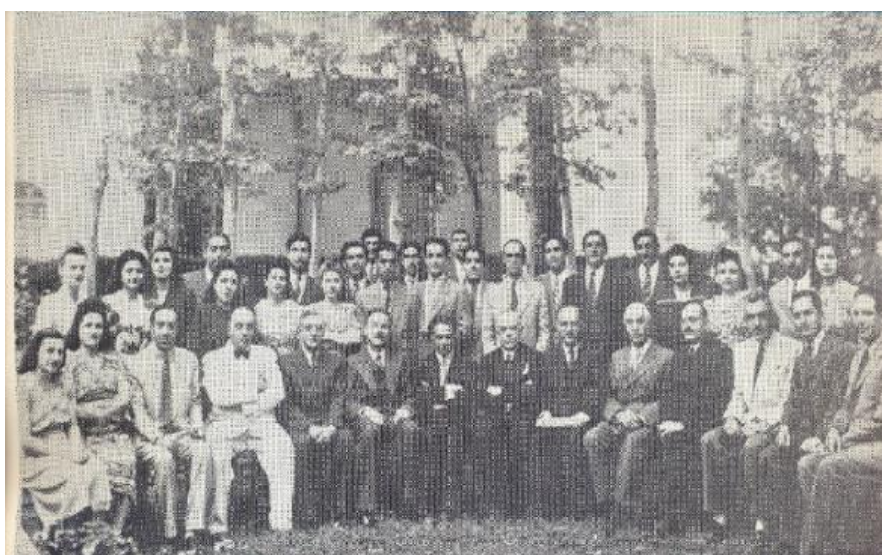
پ

تصویر ۲: مدارک تحصیلی دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب در دانشگاه: الف - دانشنامه مامایی در رشته مامایی، ۱۳۱۷ ش؛ ب - مدرک پزشکی از دانشکده پزشکی دانشگاه تهران، ۱۳۴۰ ش؛ پ - مدرک تخصص رشته علوم آزمایشگاهی بالینی از دانشکده پزشکی دانشگاه تهران، ۱۳۴۹ ش.

در انستیتو پاستور ایران شروع به خدمت کرد (تصویر ۳). در سال ۱۳۲۲ به پایه پزشک دومی، در سال ۱۳۲۹ به پایه پزشکی، در سال ۱۳۳۲ به سمت مسئول فنی آزمایشگاه درجه سوم، در سال ۱۳۴۴ به سمت رییس آزمایشگاه درجه سوم، در سال ۱۳۴۷ به سمت رییس آزمایشگاه درجه اول و در سال ۱۳۵۲ به سمت رییس بخش درجه ۲ ارتقا رتبه یافت. وی در سال ۱۳۴۱ به سمت رییس آزمایشگاه و بخش سل انستیتو پاستور ایران منصوب شد و در آبان سال ۱۳۵۰ صلاحیت وی برای سمت مسئولیت آزمایشگاه تشخیص طبی مورد تصویب قرار گرفت. دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب پس از ۳۷ سال خدمت ارزنده در حوزه بیماری‌های ریوی، عفونی و سل در سال ۱۳۵۶ بازنشسته شد (تصویر ۴).

۱. **فعالیت‌های علمی:** انستیتو پاستور ایران یکی از قدیمی‌ترین مراکز تحقیقاتی و درمانی کشور است که در سال ۱۲۹۹ با هدف ارتقای بهداشت عمومی جامعه شروع به فعالیت کرد. محققان این مؤسسه از همان سال‌های اول، فعالیت‌های خود را با مطالعه بر روی انواع بیماری‌های عفونی و از جمله بیماری سل آغاز نمودند و نقش مهمی در کنترل این بیماری در ایران و جهان داشتند. انستیتو پاستور ایران نقش بسیار مهمی در تولید واکسن‌های مختلف داشته که در ایران و کشورهای مختلف دنیا مورد استفاده قرار گرفته است (۱-۲). این مؤسسه با تولید واکسن ضد سل (ب.ث.ژ) و تلاش برای واکسیناسیون عمومی کودکان توانست نقش مهمی در کاهش این بیماری در ایران ایفا نماید (۳).

۲. **خدمت در انستیتو پاستور ایران:** سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب در سال ۱۳۱۸ در سمت متصدی آزمایشگاه

تصویر ۳: اعضای انستیتو پاستور ایران در جشن بیست‌وپنجمین سال تأسیس این مؤسسه در سال ۱۳۲۵، از چپ به راست نشسته: دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب، قدسیه صفوی، دکتر مهدی قدسی، دکتر ابوالقاسم بهرامی، دکتر اعلم‌الملک، دکتر لاکسانی، دکتر رضوی، دکتر پاستور والری رادو، دکتر حکیم‌الدوله، دکتر رنه لگرو، دکتر لقمان‌الملک، دکتر مارسل بالتازار، دکتر مهدی ذوالریاستین، دکتر صادق مقدم؛ از چپ به راست ایستاده (ردیف اول): همسر دکتر مارسل بالتازار، پوران بهرامی، خانم قرائی، خانم مرعشی، دکتر کاظمی، دکتر پزشکیان، دکتر ناموری، دکتر ثابتی، دکتر حکمت، دکتر بیوک سیدیان، دکتر محمود بهمن‌یار، دکتر علی مشحون، آقای دولت‌شاهی، آقای قاضی‌زاده، آقای فرید، دکتر معتمد، شهاب؛ از چپ به راست ایستاده (ردیف دوم): آقای صائبی، دکتر زمردی، دکتر علی جلالی؛ از چپ به راست ایستاده (ردیف سوم): آقای شریفی، حسن شهیر (۳).

تصویر ۴: از راست: دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب (رییس بخش سل)، دکتر رسول پورنکی (رییس بخش ویروس‌شناسی)، دکتر مهدخت پورمنصور (رییس بخش ب.ث.ژ)، حدود سال ۱۳۶۰، انستیتو پاستور ایران.

محققان و مدیران انستیتو پاستور ایران، بررسی مسائل بهداشتی سل در اولویت‌های کشور قرار گرفت. در مطالعه‌ای که در سال ۱۳۳۳ توسط محققان بخش سل انستیتو پاستور ایران و با حمایت سازمان بهداشت جهانی انجام شد، بیش از ۸۴۵ هزار نمونه از ۱۲۰ شهر و ۱۰۷۱ روستای ایران توسط کارشناسان انستیتو پاستور ایران جمع‌آوری و در انستیتو پاستور ایران آزمایش شد که حدود ۴ درصد از نمونه‌های پوستی اخذشده برای بیماری سل مثبت بودند (۵).

۳. مأموریت‌ها: دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب در سال ۱۳۳۵ برای مطالعه درباره مایکوپلازما (Mycoplasma) در بخش تحقیقاتی مایکوپلاسمای شهر لندن مشغول به تحقیق شد. در سال ۱۳۴۴ برای مأموریت به انستیتو پاستور پاریس رفت. در سال ۱۳۵۱ برای مطالعه بر روی نمونه‌های غیر عادی میکروب سل (Tuberculosis) و باکتریوفازهای سل و روش تعیین مقدار پانتی‌بیوتیک و تغییر پاتوژنیته میکروب غیر پاتوژن و مقدار آنتی‌کور موجود در سرم بیماران مبتلا به سل به روش آگلوتیناسیون، در انستیتو پاستور لیل و انستیتو لستر لندن مشغول مطالعه شد. وی در سال ۱۳۵۲ به مدت ده ماه در کشورهای مختلف اروپایی دانش خود را در زمینه بیماری سل ارتقا داد. در سال ۱۳۵۳ نیز برای مطالعه در مورد مایکوباکتریوم‌ها، مایکوپلازما پنومونیه و روش‌های تازه کشت و آنتی‌بیوگرام و تشخیص سرولوژی میکروب سل به

دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب از همان بدو ورود به انستیتو پاستور ایران در بخش سل مشغول به خدمت شد و در حوزه بیماری سل و مایکوباکتریوم‌ها فعالیت‌های گسترده‌ای انجام داد (۴). وی در سال ۱۳۵۳، آزمایشگاه مطالعه بیماری سل انستیتو پاستور ایران را در شهر مشهد تأسیس کرد که سال‌ها، مرکز تحقیقاتی این انستیتو در شرق کشور در حوزه بیماری سل و مبتنی بر فعالیت‌های تشخیصی و درمانی در این حوزه بود.

دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب سال‌ها عضو شورای عالی مبارزه با سل کشور بود و تدریس مطالب مرتبط با سل و بیماری‌های ریوی را به محققان داخل و خارج از کشور انجام داد و در نشر و انتشار تجربیات خود در مجامع علمی بین‌المللی مشارکت داشت.

با توجه به اینکه در ابتدای تأسیس انستیتو پاستور ایران، درمان اختصاصی برای بیماری سل وجود نداشت، آموزش خطر این بیماری و مراقبت‌های لازم برای پیشگیری و درمان آن به اطرافیان بیمار بسیار حایز اهمیت بود. در این راستا دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب به عنوان رییس بخش سل انستیتو پاستور ایران، در کنار ارتقای توان تشخیصی این انستیتو برای این بیماری، نقش مهمی در برگزاری برنامه‌های آموزشی برای مراقبت از بیماران مبتلا به سل در کشور داشت. با حمایت‌ها و تلاش‌های ایشان و سایر

انستیتو پاستور پاریس و شهر لیل و انگلستان رفت و پیشرفت بسیار زیادی در این حوزه به دست آورد.

دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب در دوران خدمت مأموریت‌هایی به اقصی نقاط کشور برای کنترل بیماری سل انجام داده و نتایج یافته‌ها و مطالعات خود را در کنگره‌های مختلف داخلی ارائه کرده است.

۴. خانواده: دو خواهر ایشان، گیلاندخت و کوکب‌سادات، پس از تحصیلات دانشگاهی در بخش آسیب‌شناسی دانشکده پزشکی دانشگاه تهران خدمت کردند. یک خواهر ایشان، شریف‌الزمان، با اخذ مدرک کارشناسی تاریخ و جغرافیا، معلم و مدیر دبیرستان‌های تهران بود. خواهر دیگر ایشان، مهرانگیز، معلم بود و پس از کسب مدرک پزشکی و تخصص در رشته جراحی زنان در کنار تدریس با داشتن مطب و اشتغال در بیمارستان‌های مختلف تهران به حرفه پزشکی ادامه داد. برادر بزرگ ایشان، سیدمحمد فضل‌الله، وارد خدمات نظامی شد و با درجه سرهنگی بازنشسته شد. برادر کوچک‌تر ایشان، امیرحسن، لیسانس علوم ریاضی و مهندسی نقشه‌برداری را از دانشگاه تهران کسب و در سازمان نقشه‌برداری کل کشور، سازمان برنامه و بودجه و شرکت مخابرات ایران خدمت نمود. ایشان همسر خود، دکتر حسن شفقی را تشویق به ادامه تحصیل در رشته حقوق در دانشگاه تهران کرد. دکتر شفقی تحصیلات را در کنار سال‌ها خدمت در روزنامه اطلاعات تا اخذ مدرک لیسانس حقوق قضایی و سپس دکترا در همین رشته ادامه داد و بعد از مدتی وارد وزارت دادگستری شد.

فرزند بزرگ‌تر ایشان، فریدون شفقی، با اخذ مدرک مهندسی راه و ساختمان بیش از ۴۵ سال در خدمت جامعه مهندسی کشور برای اجرای پروژه‌های عمرانی بود. فرزند کوچک‌ترشان، فرهاد شفقی، بعد از اخذ دیپلم برای ادامه تحصیلات دانشگاهی به انگلستان رفت و بعد از اخذ دکترا در رشته مهندسی مکانیک تولیدات صنعتی به ایران بازگشت و پس از حدود ۱۰ سال خدمت، برای تدریس به یکی از دانشگاه‌های استرالیا مهاجرت کرد.

۵. بیماری: دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب با توجه به سال‌ها فعالیت در بخش سل و تماس با میکروب‌های مختلف دچار بیماری‌های ریوی شد و به همین دلیل از سال ۱۳۳۵ در مرخصی استعلاجی برای درمان بود. وی از فروردین سال ۱۳۳۹ دچار حمله رماتیسمی مفصلی پیش‌رونده شد و برای معالجات تکمیلی به اروپا سفر کرد. در سال ۱۳۴۰ برای طی دوره درمانی شش ماهه به خارج از کشور رفت (بیمارستان کلود برنارد در پاریس). در سال ۱۳۴۷ و سال‌های ۱۳۵۰، ۱۳۵۱ و ۱۳۵۲ برای مدتی به علت ابتلا به بیماری سارکوئیدوز (Sarcoidosis) و تنگی نفس در مرخصی استعلاجی بود. سرانجام در ۱۴ آبان ۱۳۸۰ در بیمارستان شهریار تهران بدرود حیات گفت.

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

روش

اطلاعات در مورد دکتر طباطبائی شهاب و فعالیت‌های ایشان در انستیتو پاستور ایران از منابع مختلف اعم از اسناد، مقالات و مصاحبه با افراد آگاه جمع‌آوری شده است.

یافته‌ها

این مقاله با مطالعه مستندات موجود به مرور زندگی و فعالیت‌های ارزشمند دکتر طباطبائی شهاب در زمینه بیماری سل می‌پردازد. زحمات مستمر و بی‌وقفه و خدمات ارزنده ایشان در ایران و جهان در دوران حیات ایشان به وضوح نمایان است.

مشارکت نویسندگان

زهرا طهماسبی آشتیانی: نگارش مقاله، جمع‌آوری منابع.
احسان مصطفوی: ایده اصلی مقاله، نظارت و راهنمایی کامل بر نگارش مقاله، جمع‌آوری و معرفی منابع.

نویسندگان نسخه نهایی را مطالعه و تأیید نموده و مسئولیت پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته‌اند.

تشکر و قدردانی

نویسندگان مراتب سپاسگزاری خود را از دفتر توسعه سازمان و مدیریت سرمایه انسانی و دفتر روابط امور بین‌الملل انستیتو پاستور ایران به واسطه دسترسی به تصاویر و از آقای فریدون شفقی پسر دکتر سکینه دره‌السادات طباطبائی شهاب و خانم دکتر یاسمن تسلیمی به واسطه تکمیل اطلاعات این مقاله اعلام می‌دارند.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده‌اند.

تأمین مالی

نویسندگان اظهار می‌نمایند که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

References

1. Enayatradd M, Mostafavi E. Pasteur Institute of Iran: History and Services. *Journal of Research on History of Medicine*. 2017; 6(4):219-236. [Persian]
2. Maslehat S, Doroud D, Mostafavi E. Pasteur Institute of Iran; a Leading Institute in the Production and Development of Vaccines in Iran. *Vaccine Research*. 2019; 6(1): 33-42. [Persian]
3. Ghodsi M. The history of the fifty years of the services of the Pasteur institute of Iran. Tehran: Pasteur Institute of Iran; 1971. p.15. [Persian]
4. Tabatabaei S. Tuberculosis treatment versus therapeutic drugs: Ministry of Health, Treatment and Medical Education. Tehran: Tehran University of Medical Sciences and Health Services; 1961. [Persian]
5. Azizi MH, Bahadori M. A brief history of tuberculosis in Iran during the 19th and 20th centuries. *Archives of Iranian Medicine*. 2011; 14(3): 215-219. [Persian]